

Masarykova univerzita v Brně

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka

Současné tendence ve vývoji slovní zásoby obce

Petřvald

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: Dagmar Murová

Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Kloferová, CSc.

2006 Brno

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím literatury uvedené v seznamu literatury.

.....

Poděkování:

Tímto prostřednictvím bych ráda vyjádřila své hluboké díky vedoucí bakalářské práce PhDr. Stanislavě Kloferové, CSc., za konzultace a podnětné připomínky.

OBSAH

1. Úvod	6
2. Petřvald	7
2.1 Charakteristika obce	7
2.2 Historie Petřvaldu	7
3. Diferenciace a stratifikace národního jazyka	9
3.1 Spisovný jazyk	9
3.2 Nespisovné útvary	9
3.2.1 Tradiční teritoriální dialekt	10
3.2.2 Interdialekt	10
3.2.3 Obecná čeština	11
4. Nářeční charakteristika zkoumané obce	12
4.1 Slezská nářeční skupina	12
4.2 Základní rysy nářečí v Petřvaldě	13
4.2.1 V souboru hlásek a jejich rozvržení	13
4.2.2 V skloňovacích koncovkách	13
4.2.3 V slovesných tvarech	14
4.2.4 Další společné znaky	14
4.3 Původ nářeční slovní zásoby	15
5. Vlastní výzkum	16
5.1 Použitá výzkumná metoda	16
5.2 Nejbližší lokality zastoupené v ČJA	18
5.3 Seznam informátorů	18
5.4 Dotazník	19

5.4.1 Použité značky a zkratky	19
5.4.2 Tabulka	19
5.5 Analýza	33
5.5.1 Shoda s lex. jednotkami uvedenými v ČJA napříč generacemi	33
5.5.2 Rozdíly mezi generacemi	34
5.5.2.1 Hláskoslovné změny	34
5.5.2.2 Lexikální jednotky, které zná pouze starší generace	34
5.5.2.3 Lexikální jednotky, kterým mladá generace rozumí, ale v běžné řeči je nepoužívá	36
5.5.2.4 Slova, která nezná nejstarší generace, ale jsou uvedena v JČA	36
5.5.3 Nářeční pojmenování, která nebyla součástí výzkumu pro ČJA	36
5.5.4 Vliv ostravské mluvy	37
6. Závěr	37
Literatura	39
Seznam příloh	40

1. Úvod

Pocházím z kraje, jehož obyvatelé jsou s nářečím velice úzce spjati. Zkoumanou lokalitou se mi stalo místo mého bydliště, město Petřvald, které leží v slezsko-polském smíšeném nářečním pruhu. Petřvald sousedí s městem Ostrava, jehož mluva petřvaldské nářečí rovněž významně ovlivňuje. Moje rodina zde má hluboké kořeny, díky čemuž místní nářečí dobře znám. Odtud také vyšel námět pro mou bakalářskou práci, touha zaznamenat řeč mé rodné obce, dokud nářečí ještě nevyumizelo. Zajímalo mě, která nářeční slova zůstávají v mluvě nejmladší generace a jak se lexikum proměnilo od výzkumu pro ČJA¹, prováděného v polovině šedesátých let. Fakt, že Petřvald nebyl zařazen do sítě bodů pro Český jazykový atlas, nabízí možnost srovnání s ostravskými a karvinskými lokalitami, které v síti ČJA zahrnuty jsou.

Z vlastní zkušenosti vím, že coby příslušník nejmladší z mnou zkoumaných generací již často nerozumím některým výrazům, které pro předcházející generace pojmenovávaly skutečnosti jejich každodenního života. Důvody jsou známé: snazší přístup ke vzdělání, větší sociální mobilita a měnící se realie. Svou práci tedy chápu jako pokus o podrobnější pohled na stav dialektu v oblasti pokládané za jednu z posledních s (relativně) zachovalými nářečními rysy.

V poslední době dochází k zvýšení zájmu o nářečí, hlavně díky médiím. V našem kraji zejména díky internetovému deníku Ostravak ostravski, který je velice populární a vyšel i knižně. Jeho pisatel záměrně používá výrazy z ostravské mluvy.

V současné době mluví zachovalým nářečím především nejstarší generace, u mladších generací se jednotlivé rysy objevují nepravidelně a zejména staré názvy z jejich úzu mizí.

V úvodu diplomové práce se zabývám stručně historií města, uvádím stručnou obecnou charakteristiku nářečí a připomínám základní rysy slezskopolských nářečí podle Jaromíra Běliče². Stěžejní částí mé práce je dotazník, ve kterém jsem se ptala zástupců z řad tří generací na vybrané lexikum. Kromě toho uvádím přepis nářeční nahrávky, která je

¹ Český jazykový atlas 1–3. Academia, Praha 1993-1999.

² Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1972.

přílohou mé diplomové práce. Protože se v textu nahrávky vyskytuje mnoho výrazů, které nebyly předmětem výzkumu, uvádím je zvlášť v malém přehledu. Současně jsem provedla u nejmladší generace průzkum, zda uvedená slova zná. V závěru práce se pokouším analyzovat výsledky výzkumu a o jejich shrnutí.

2. Petřvald³

Hornické město Petřvald je součástí okresu Karviná, který leží ve Slezsku. Nachází se v nepřilíš výrazné pahorkatině, známé pod názvem Orlovská plošina. Město dosahuje nadmořské výšky 265 m. Vodní soustava přináleží k Baltskému moři, povodí Odry a sestává z Petřvaldské stružky.

Specifický charakter dává městu i celému okresu Karviná již ukončená hlubinná těžba černého uhlí. Jeho vrstvy o mocnosti 160–800 m, jsou uloženy pod čtvrtohorními a třetihorními překryvy. Průměrná mocnost slojí je 2 m. Těžba uhlí byla na území města započata roku 1833 a ukončena v roce 1998.

2.1 Historie Petřvaldu

První zmínku o obci Petřvald můžeme najít v soupisu desátků biskupství vratislavského z roku 1305. V tomto soupisu zní jméno obce *Petirswald*. Další záznamy uvádějí název obce jako *Peterswald*. Tvar *Petřvald* se poprvé objevuje v roce 1894, jméno vzniklo splynutím *-rs-* v *ř*, podobně jako např. ve slově *fořt* < *forst*. Název bývá vykládán jako Petrův les.⁴ Obyvatelé obce mluví často o své obci jako o *Pětvoldu*.

Obec byla součástí bohumínského soudního okresu do r. 1868. Poté byla součástí okresu Fryštát, od roku 1949 správního okresu Karviná.

³Při zpracování této kapitoly jsem čerpala z knihy: Hajzlerová, I.: Kapitoly z historie Petřvaldu. Město Petřvald, 2001. Dále jsem využila oficiální internetové stránky města Petřvald. Info [online]. [cit. 25. června 2006].

Dostupné z: <http://www.petrvald.info/>.

⁴Hosák, L., Šrámek, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. Academia, Praha 1980, str. 242, 243.

Ves náležela původně knížeti Bolkovi. Roku 1409 ji Bolko prodal Ondřejovi z Tvorkova k Polsko-ostrovskému panství. V roce 1602 připadla k Vratimovu. Roku 1720 ji prodal Karel František Skrbenský z Hradiště Mikuláši Taaffemu k Dolní Lutyni. Kolem roku 1790 koupil statek Jan Larisch-Mönnich. Roku 1895 jej zdědil Eugen Larisch-Mönnich a po něm Gabriela Larischova-Mönnichova, provdaná roku 1897 za Thuma-Hohensteina. Za první pozemkové reformy byl Gabriele ponechán zbytkový statek s lihovarem a lesním hospodářstvím.

Rozvoj obce na přelomu 19. a 20. století byl značně ovlivněn těžbou uhlí, které se zde začalo těžit od roku 1833. Dobývalo se několika nehlubokými šachticemi. Postupně se těžba soustředila do šachtic Jindřich a Evžen. Obě se staly v roce 1859 majetkem Evžena Larische-Mönnicha. Patřila mu rovněž větrací jáma Mariánka, vybudovaná v roce 1878. V roce 1899 byl otevřen důl Alpinenschacht, od roku 1927 nazývaný důl Václav. Důl Evžen byl vybudován v roce 1862. Důl Albrecht, od roku 1920 nazývaný důl Hedvika, vznikl v roce 1872. Důl Ludvík byl vybudován v roce 1898 a důl Žofie v roce 1871. V roce 1850 byla částí obce Petřvald zvané Březiny založena u jámy Evžen továrna na výrobu běloby zinkové, jejímž majitelem byl původně rovněž Larisch-Mönnich. Zanikla v roce 1932. V meziválečném období zde byla továrna na nábytek firmy Richter a spol.

V souvislosti s otevřením nových dolů přichází za prací do obce velké množství obyvatel. Zatímco v roce 1860 měl Petřvald dva a půl tisíce obyvatel, v roce 1900 už 5 727, v roce 1930 dokonce 10 275, těsně pod hranicí 10 000 se součet obyvatel pohyboval v letech 1950 a 1961. Od té doby dochází k postupnému úbytku až po nynějších 7 000 obyvatel.

V roce 1938 byla Československá republika pod tlakem Německa připravena o část území a k německé agresi se připojilo Polsko a okupovalo Těšínsko, region zahrnující i obec Petřvald. Za krátkou dobu Poláci vyhostili z obce 5 725 občanů a zakázali činnost některých českých spolků. 1. září 1939 přišla okupace německá a rozhořela se druhá světová válka.

K 1. lednu 1953 byly sloučeny dosavadní doly Pokrok a Hedvika a byl vytvořen národní podnik s názvem Důl Julius Fučík. V lednu 1955 byly sloučeny doly Evžen a Václav a takto vytvořený národní podnik nesl název Důl československý pionýr. V dubnu 1961 byly sloučeny doly Ludvík a Julius Fučík pod název Julius Fučík, v roce 1963 doly Československý pionýr a Žofie pod názvem Důl československý pionýr. V lednu 1970 se sloučil Důl československý pionýr s Dolem Julius Fučík.

Těžba na území města byla ukončena v roce 1998. Většina obyvatel dojíždí za prací do okolních velkých měst – Ostravy, Bohumína, Havířova a Karviné. Ve městě byla postavena továrna na bonbóny Park Lane.

3. Diferenciace a stratifikace národního jazyka

Národní jazyk (v našem případě český) představuje soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně.⁵

3.1 Spisovný jazyk

Spisovný jazyk je nejdůležitější útvar národního jazyka, kterého se používá při sledování vyššího komunikačního cíle. Jde o jediný útvar národního jazyka, který se řídí kodifikací, tedy společensky závazně institucionalizovaným stanovením uzlových prvků spisovné jazykové normy v soudobých slovnících, mluvnících a dalších jazykových příručkách. Střediskem kodifikačního úsilí je Ústav pro jazyk český AV ČR.⁶

Hovorovou češtinu pak chápeme jako soubor prostředků náležející široce chápanému komplexu spisovné češtiny. Tento soubor bývá z hlediska komunikačních aktů smíšený.

Dále je třeba také upozornit na oblastní variety spisovného jazyka, tedy teritoriálně podmíněné vlivy a tendence uplatňované ve spisovných projevech. V českém prostředí nejsou závažné (známe zde členy dublet rovnoprávné, např. výslovnost skupiny *sch x zh*, slova jako *truhlář x stolař*, typ *Nezaspala jsi? x Nezaspalas?* Některé jevy zakládající oblastní variety jsou výjimečně kodifikací přijímány, některé bývají tolerovány, avšak na hranici spisovnosti, jiné i velice rozšířené zůstávají ve spisovném jazyce kazem (např. výslovnost tvrdého *l* nebo krácení

⁵ M. Čechová a kol.: Současná česká stylistika. ISV, Praha 2003, str. 45.

⁶ Tamtéž, str. 45–48.

samohlásek).

3. 2 Nespisovné útvary

3.2.1 Tradiční teritoriální dialekt

Tradiční dialekt představuje konkrétně útvar národního jazyka vymezený teritoriálně, přísně normovaný, stylově plochý, užívaný živelně a neprestížně pro běžné mluvené dorozumívání.⁷

Encyklopedický slovník češtiny⁸ (str. 109) uvádí, že dialekt tvoří společně se spisovným jazykem dva póly na stratifikační ose jazyka. Existence dublet (triplet atd.) v nářečním gramatickém systému svědčí o rozrušování a formování interdialektu, jenž se vytváří pod vlivem prestižního jazykového systému. Dialekty jsou obrazem vývoje národního jazyka. S vývojem jazykových společenství a se změnou společenských a ekonomických podmínek pozvolna zanikají mnohá jejich úzce lokální specifika a formují se (nestrukturní) interdialekty, v nichž se odrážejí i vývojové tendence, které mohou ovlivňovat konstituování normy. Některé dialekty uchovávají mnohdy ještě dnes stav velmi starobylý, a to nejen dialekty archaické.

3.2.2 Interdialekt

Je podle Encyklopedického slovníku češtiny (str. 183) nestabilizovaná varieta (útvary) národního jazyka představující poslední vývojové stádium tradičních teritoriálních dialektů. Ty ztrácejí svou specifikou, postupně se zbavují výlučných, nápadných znaků (uchovávají pouze znaky společné větším oblastem, popř. celým nářečním skupinám) a vzájemně se sblížují. Interdialekty dnes představují základ městské mluvy, zejména na většině Moravy a Slezska. Nadnářeční nivelizace neprobíhá ve všech jazykových oblastech se stejnou intenzitou. Nejrychleji se šíří ve slovní zásobě, výrazně lokálně zabarvené jevy zanikají rovněž v hláskosloví (např. ve slezských nářečích ustupuje výslovnost asibilovaných souhlásek: *robić > robot'*) a tvarosloví (v slezských nářečích zanikají tvary minulého času typu *un ňis, nesl'*, forma *ja sem ňěni, nejsem' aj.*). Naopak se

⁷ Tamtéž, str. 49.

⁸ Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (edstr.): Encyklopedický slovník češtiny. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.

uchovávají nářeční jevy, které jsou společné pro větší oblasti, např. slezské krácení samohlásek nebo přízvuk na předposlední slabice.

3.2.3 Obecná čeština

Užívá se lingvisticky jako termín, ale i neterminologicky, jak uvádí Encyklopedický slovník češtiny (str. 81–82). Ve starší lingvistice je obecná čeština, jak se zde říká, synonymem (k neterminologickému) lidový nebo obecný jazyk, nejde tedy o jazyk spisovný, ale ani o úzce lokální nářečí, jde o jazyk projevů praktického denního sdělování, ústních a soukromých.

Již v roce 1924 Havránek připomíná, že obecnou češtinou rozumí interdialekt vzniklý vývojem nářečí Čech. Tento význam má termín obecná čeština především v pracích dialektologických nebo těch, které ze studia dialektologie vycházejí.

Další možné užívání termínu je ve významu spontánního mluveného jazyka soukromé a poloveřejné komunikace, regionálně i sociálně málo příznakového, který se z pozice jedné z nestandardních forem češtiny dostává do pozice jejího nižšího standardu. Tento význam vznikl vývojem obecné češtiny. Lingvistika totiž registruje šíření některých výrazových prostředků nivelizovaných českých nářečí za hranice původní nářeční oblasti, především do mluvy měst. Na rozdíl od běžných dialektů obecná čeština nemizí, naopak se v některých rysech rozvíjí, a dokonce působí i na normu veřejného vyjadřování. Sbližování obecné češtiny a spisovného jazyka vede k tomu, že jsou do kodifikace pojety jako dublety některé původně obecně české varianty výrazů nebo tvaroslovné prostředky. Obecná čeština v této modifikaci zajímá místo vyhrazené dříve pouze spisovnému jazyku, je užívána v mluvených projevech i mimo soukromou sféru a mluvčími dobře znalými spisovného jazyka, oslabuje se tedy její příznak sociální. Zprostředkována médií je pasivně vnímána na celém teritoriu, rozšiřuje své hranice a může působit i jako mluvní vzor mimo Čechy. Často se o ní pak mluví jako o české koiné, všeobecně akceptované nespisovné podobě národního jazyka a nově dokonce jako o druhém standardu. Toto pojetí však zcela neodpovídá situaci moravské a slezské, kde si udržuje svou pozici v komunikaci jednak různou měrou nivelizovaný dialekt, jednak mluvená podoba jazyka spisovného a obecná čeština je vnímána jako prvek cizí.

4. Nářeční charakteristika zkoumané obce

4.1 Slezská nářečí skupina⁹

Město Petřvald se nachází na území, jež jazykově náleží do oblasti slezských nářečí.

Jde o seskupení archaických tradičních teritoriálních dialektů na styku okrajových území Česka a Polska. V České republice tato nářečí zauímají severovýchodní cíp Moravy (až k Ostravě) a českou část Slezska (širší Opavsko). Na jihu sousedí s nářečími východomoravskými; předěl tvoří hřebeny Beskyd mezi Rožnovem a Frenštátem pod Radhoštěm. Západní a jihozápadní hranici vytvářejí nově osídlená území s obyvatelstvem jazykově různorodým. Na severu a východě přesahují tyto dialekty do Polska. Slezská nářeční skupina se dělí na dvě skupiny:

a) nářečí slezskomoravská (lašská), která se dále člení na tři podskupiny:

- západní (opavskou) podskupinu, jejíž východní hranici tvoří řeka Odra
- východní (ostravskou) podskupinu, která se nachází jižně a severozápadně od Ostravy, hlavně na Místecku a Frýdecku
- jižní (frenštátskou) podskupinu, která představuje přechod mezi slezskými a moravskými dialekty. Tvoří ji nevelké území na Příborsku, Kopřivnicku a Frenštátsku.

b) nářečí slezskopolská (západotěšínská, přechodová nářečí česko-polská, kterými se mluví na Bohumínsku, Těšínsku, Jablunkovsku a v přilehlém širokém pásu obcí v Polsku. Slezskopolská nářečí na území české republiky se dále člení obvykle na čtyři typy: a) typ karvinský s výslovností *l* (x „), b) typ bohumínský se samohláskou *a* za původní krátké nosovky a se samohláskou *o* za nosovky dlouhé, c) typ těšínský, např. se ztrátou nosovosti vůbec, s tvarem *tobum* (x *tebum*), d) typ jablunkovský charakterizovaný zejména splynutím dvou sykavkových řad v jedinou, koncovkou sg. ak. fem. *-um*, nom. pl. osobních jmen *kamračo*, *šumšadžo*.

⁹ Zpracováno podle příslušného hesla v Encyklopedickém slovníku češtiny (viz pozn. č. 8), str. 397–399.

4.2 Základní rysy nářečí v Petřvaldě

Petřvald i okolní obce patří k nářečím polsko-českého smíšeného pruhu. K nejvýznamnějším autorům, kteří se tímto dialektem zabývali patří Adolf Kellner. Ve své definici vycházím z Nástinu české dialektologie Jaromíra Běliče. Palatalizované sykavky však zaznamenávám v souvislosti se současnou dialektologickou praxí jako *ś, ź, dź* (nikoliv, jak uvádí Bělič, *s', z', dz'*).

Nejvýraznějšími znaky nářečí polsko-českého smíšeného pruhu jsou tyto:

4.2.1 v souboru hlásek a jejich rozvržení

- a) na celém území existuje dvojice *l-l* (*cegła, głodny*)
- b) retnice *b', p', m', v', f'* proti tvrdým (*m'ech*)
- c) palatalizované ostré sykavky *ś, ź* (*gość*)
- d) existence fonémů *dz, dź* (*dźedźina*)
- e) neexistují slabikotvorné *r* a *l* (*wełna*)
- f) vyskytují se jen krátké samohlásky - *i, y, e, a, o, u* (*długi*)
- g) fonémy *t'* a *d'* se realizují asibilovaně - *ć, dź* (*sadźić*)
- h) ve větším rozsahu existuje foném *g* (*głowa*)
- i) za původní *l* po retnicích je před tvrdými dásňovými souhláskami skupina *el*, v ostatních případech *il* (*pełny*)
- j) za původní *r* i za *r'* před tvrdými dásňovými souhláskami je *ar*, v případech s někdejší délkou *or* (*sarna*)
- k) na celém území existují samostatně fonémy *i* a *y* (*špyrka*)
- l) za staré krátké nosové *o, ę* je nosovka *y*, za dlouhé *u* (*rynka, munka*)
- m) před tvrdými dásňovými souhláskami nastala pravidlem tzv. dispalatalizace *e > 'o, ę > 'a* (*čoło, ćasto*)
- n) za někdejší *é* po měkkých souhláskách i za dlouhé *ě* je důsledně *y/i* (*chlyb*)
- o) staré *o* se na celém území zčásti zachovalo, před nosovými souhláskami je však *u* (*buty*)
- p) původní *a* po tvrdých a měkkých souhláskách zůstalo zachováno, za dřívější *á* je většinou *o*, před nosovými souhláskami pak *u* (*krova*)

4.2.2. v skloňovacích koncovkách

- a) ve shodě s východomoravskými nářečími se na části území kolísavě vyskytuje

- koncovka stejná s tvrdým skloněním také v nominativu a akuzativu singuláru mužského a středního rodu, jejichž slovní základ končí na *c* (*kolco, vajco*)
- b) po celém území se zachovává tvrdé sklonění podst. jmen se slovním základem na *s, z, t* (*lasy*)
 - c) tvary lokálu a instrumentálu singuláru mužského a středního rodu přídavných jmen jsou téměř vyrovnány (*o starym - ze starym*)
 - d) v instrumentálu plurálu všech deklinací je po celém území jednotná koncovka *m 'i/am 'i* (*garcam 'i*)

4.2.3. v slovesných tvarech

- a) ve tvarech 1. osoby singuláru i plurálu minulého času se pohyblivé osobní morfémy *-ch-ech, -chmy* často vynechávají, jestliže je osoba vyjádřena zájmenem (*my jechali*)
- b) tvary imperativu 2. os. singuláru mají na celém území v 1. a 2. osobě množného čísla zakončení *-i/j/my, -i/j/će* (*zavřij - zavřijmy - zavřijce*)
- c) příčestí trpné se i ve výrazech výsledného stavu vyskytuje jen v tvarech složeného sklonění / *je tu vybilunel*
- d) stopy po přechodníku přítomném se vyskytují jen v několika adverbializovaných výrazech (*ňechcyncy*)

4.2.4. další společné znaky

- a) slovní přízvuk na předposlední slabice
- b) výslovnost zdvojeného *n* (*kamynny*)
- c) asimilace k předcházející neznělé souhlásce (*tfardy*)
- d) znělá výslovnost párových souhlásek před samohláskami (*ze zymptym*)
- e) *ś, ź* za *s, z* před *ć, dź* (*kość*)
- f) skupina *stř* za někdejší **sr'-, *čr'-* (*střoda*)
- g) genitiv singuláru neživotných podstatných jmen mužského rodu má koncovku *-u* (*plaču*)
- h) místo kategorie životnosti a neživotnosti vládne v množném čísle mužského rodu kategorie osobovosti a neosobovosti, tj. podst. jména označující zvířata se zpravidla skloňují jako neživotná (*medviedže*)

- i) v genitivu plurálu maskulin je koncovka *-uv/-uf*, v měkkém sklonění častěji *i, y (časuf)*
- j) ve 3. os. plurálu všech rodů vládne koncovka *um, ům*, v lokálu převažuje koncovka *-ach (stolum- stolach)*
- k) ve sklonění zájmen můj, tvůj, svůj jsou zpravidla tvary nestažené (*mojego*)
- l) v slovesných tvarech 1. os. plurálu oznamovacího a rozkazovacího způsobu je na celém území koncovky *-my (robimy)*
- m) infinitif končí na *ć (rušać)*
- n) v přičestí minulém sloves typu spadne je tvar singuláru mužského rodu pravidlem s *-ny-, -nu-*, ostatní tvary jsou pak bez této přípony (*chytynł, chytła*)
- o) sloveso být ve významu existencionálním a ve funkci spony má v přítomném čase složené tvary (*joch je, v záporu joch ňima*)
- p) v rozkazovacím způsobu slovesa „být“ jsou po celém území podoby *bydź, bydźmy, ...*
- q) slovesa „*chtít, jíst, vědět*“, mají ve 3. osobě plurálu tvary *chcum, jedzum, v'edzum*

4.3 Původ nářeční slovní zásoby

Dnešní nářeční diferenciovanost českého jazyka sahá svými kořeny daleko do minulosti: je výsledkem složitého společenského vývoje za feudalismu.¹⁰

a) Slovanské kmeny žijící na našem území v období předfeudálním, např. Čechové, Děčané, Doudlebi, Lemuzi, Litoměřici, Lučané, Pšované, Zličané atd., mluvily pravděpodobně kmenovými nářečími. Tato kmenová nářečí se v souvislosti s formováním české národnosti sjednotila v společný jazyk národnosti, na celém území víceméně jednotný. Unifikační proces byl usnadněn poměrně malou vzájemnou odlišností jednotlivých kmenových nářečí. Nemalý vliv na utváření společného jazyka národnosti mělo jistě i mocenské postavení kmene Čechů.¹¹

b) Feudální územní roztržitost vytvořila předpoklady pro novou nářeční diferenciaci: formují se nářečí místní, podstatně odlišná od starých nářečí kmenových.

¹⁰ Cuřín, F.: Vývoj českého jazyka a dialektologie. SPN, Praha 1964, str. 161.

¹¹Tamtéž, str. 161.

Jedním z faktorů, který se podílel na vývoji nářečí, byla, jak je uvedeno také v knize Vývoj českého jazyka a dialektologie, rozdrobenost feudálního státu na četná panství, dominia. Protože mezi poddanými sousedních dominií byl společenský styk ztěžován, mohla se jednotlivá panství vyvíjet do jisté míry svébytně i po stránce jazykové. Rovněž rozdělení na celky správní a církevní ovlivňovalo formování místních nářečí. Na Moravě souhlasí místy nářeční hranice dodnes s hranicemi dominiálními, správními nebo církevními.

c) Také domácí kolonizace území jen řídce osídlených nebo vůbec neosídlených (např. po třicetileté válce) měla na utváření nářečí vliv. Tak např. pozdní kolonizací ze Slovenska vznikla kopaničářská nářečí na moravsko-slovenském pomezí. Kolonizace se podílela i na formování nářečí dolských.

Pokud jde o nářečí slezská, velký vliv zde měla blízkost hranic s Polskem. Hranice mezi sousedícími nářečími nejsou zpravidla příliš ostré. Někdy jsou i velmi plynulé přechody z jednoho nářečí do druhého – mluvíme potom o přechodných pásech, k jakým patří také slezsko-polský smíšený nářeční pruh.¹²

Jazykové změny, které formovaly spisovnou češtinu, vznikaly ve středních Čechách (protože Praha byla od zániku Velkomoravské říše kulturním a politickým centrem českých zemí). Odtud se šířily za příznivých podmínek na území celého kraje. V době ztížené komunikace byl rozsah menší, většinou nedosáhly krajových oblastí. To znamená, že v okrajových regionech k těmto změnám došlo později nebo k nim nedošlo vůbec. Tyto okrajové dialekty jsou tedy důležitým svědectvím o vývojových etapách češtiny.¹³

5. Vlastní výzkum

5.1 Použitá výzkumná metoda

Pro srovnání nářeční situace v současnosti a v minulosti byla vybrána slova, která jsou podle Českého jazykového atlasu v této oblasti diferenční. Výběr byl proveden s ohledem na to, že u některých skupin slov je větší pravděpodobnost, že se uchovají i v lexiku mladších

¹²Tamtéž, str. 162.

¹³Pleskalová, J.: Stará čeština pro nefilology. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2003, str. 12.

generací. Některé skupiny slov navíc mají více nářečních ekvivalentů než jiné. Nevybírala jsem proto slova, která jsou společná pro celé území nebo existují pouze dvě varianty, jedna pro Moravu a jedna pro Čechy, ale záměrně taková, která se používají pouze na malém území.

Některá slova jsem vybrala s ohledem na vlastní zkušenost s užíváním nářečí, jsou to většinou ta, o kterých jsem věděla, že se užívají i mezi nejmladší generací. Při každodenním setkávání se spolužáky z celé republiky si mohu dobře povšimnout diferenčních výrazů. Do dotazníku jsem proto uvedla např. i slovo *cukle*, protože vím, že se jinde než v našem regionu neužívá. Sama jsem byla před několika lety touto skutečností zaskočena a neznala jsem spisovný ekvivalent.

K vybraným slovům jsem sestavila dotazník (příloha č. 1) a otázky jsem pokládala uvedeným informátorům. Spisovný ekvivalent jsem použila pouze tehdy, když informátor otázce neporozuměl.

ČJA je založen na výsledcích přímého terénního výzkumu konaného v letech 1964 - 1972 ve 420 venkovských lokalitách a v letech 1973 - 1976 v 57 městech. Petřvald nebyl vybrán jako bod nářečního výzkumu, z atlasu jsem tedy vybrala nejbližší lokality a provedla jsem srovnání s nimi. Pátý díl jazykového atlasu, který je v současné době v tisku, mi byl v rukopisné podobě poskytnut k nahlédnutí v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně. Výzkum pro pátý díl byl prováděn pouze ve městech, uvádím tedy ostravský ekvivalent.

Při zaznamenání nářeční podoby je užito zjednodušených zásad pro přepis dialektických zápisů, které jsou formulovány v Českých nářečních textech.¹⁴ Tedy znělost a neznělost je zaznamenávána podle výslovnosti. Pro vyslovování původního zadního *y* je použito grafému *y*. Slovník rovněž zaznamenává existenci dvojího *l* – tvrdé *l* a *l*. U slov není zaznamenán přízvuk ani intonace.

Spisovná varianta slova je pro přehlednost zvýrazněna tučně. Podoba uváděná v ČJA je uvedena vždy ve zvláštním řádku tabulky.

Při pořizování nahrávky (Příloha č. 2) jsem narazila na některá další nářeční slova, která nebyla předmětem výzkumu. Uvádím je zvláště s tím, že jsem zjišťovala, jestli jsou známa i

¹⁴ Lamprecht, A. a kol.: České nářeční texty. SNP, Praha 1976.

nejmladší generaci.

Pro přepis nahrávky jsem použila běžný dialektologický přepis, tak jak je ustaven v Českých nářečních textech.

5.2 Nejblíží lokality zastoupené v ČJA:

Venkovské:

Dolní Lutyně, 831

Hradiště, 832

Městské:

Ostrava, 82

5.3 Seznam informátorů

I. generace

1) Nejstarší vrstvu zastupuje v práci informátorka K. K., narozena v roce 1926. Informátorka se ve městě narodila a prožila tu celý život. vyučila se dámskou krejčovou, střídavě pracovala jako prodavačka a jako kuchařka. Nyní je v starobním důchodu a žije v domově důchodců. Její rodiče a manžel pocházeli z Petřvaldu.

II. generace

2) D. M., narozena roku 1954, v Petřvaldě žije 40 let, předtím žila ve vedlejší obci (Rychvald). Pracuje jako učitelka, nářečí používá při neformální konverzaci. Otec pocházel z Karviné, matka z Petřvaldu.

III. generace

3) P. S., narozena roku 1984, vzdělání úplné středoškolské s maturitou, v Petřvaldě žije od narození, studuje v Brně. Celá rodina pochází z Petřvaldu, nářečí se v rodině běžně používá.

4) I. C., narozena v roce 1984, vzdělání úplné středoškolské s maturitou, v Petřvaldě žije od narození, studuje v Ostravě. Matka pochází z Orlové, otec z Petřvaldu.

5.4 dotazník

5.4.1 Použité značky a zkratky:

+ pasivní znalost, mluvčí sám uvádí, že běžně slovo neužívá, ale zná ho např. od prarodičů

ČT Český Těšín

Os Ostrava

expr. expresivní

spoj. slovní spojení

5.4.2 Tabulka

spisovná forma	ročník 1984	ročník 1984	ročník 1954	ročník 1926
chlapec	synek	kluk, synek	synek, młod'ok	synek
ČJA:	synek			
děvče	holka, d'evucha	holka, d'ejucha	džoucha ¹⁵ , frajla	džoucha
ČJA:	džeucha – 2 slabiky; 831 džoucha (3 slabiky); d'evucha (Os)			
žena	roba, ropka	baba	baba, roba	baba
ČJA:	baba; Os roba			
hezká	šumna, šfarna	pynkna, šikovna	šumno, vydařeno, fešno, šikovno	gryfno, šumno
ČJA:	šumno; 831, 832 pjekno			
dvojčata	dvojčata	dvojčata	bližňenta	bližňynta
ČJA:	831; 832: blyžňynta;			

¹⁵ 2 slabiky

	831 bližnynta			
šidítko	cumel	dudlík, cumel	cumel	cumel
ČJA:	cumel			
chrastítko	š'erkátko, chrast'ítko	š'erkátko	ščyrkatko	ščyrkatko
ČJA:	ščyrkofka			
panenka	panenka, +lalka	panenka	lalka	lalka
ČJA:	lalka			
dělat žabky	d'elat žapky, kačky	d'elat žapky	robit žapky placokem	žapky
ČJA:	žapky; 832: žydy, kačeny, plustvy			
míč	balon	bałon, míč	bałun	bałun
ČJA:	balon			
klouzat se, klouzačka	klouzat, klejzat, +šplhat	klouzat se, klouzačka	klejzka, klejzačka, klejzac se	klejzac, klejzačka
ČJA:	831: klejzat; 832: šlizgać še, Os šlajdrovat; klouzačka – 832 šlisgofka, šlizgufka			
pěšinka (ve vlasech)	pješinka	pješinka	rožd'ul	kruzga
ČJA:	přynd'el, přyndzuł 832; 832 bruzda, Os pješinka			
prostovlasý	łysy, vylepany, hołohłavy	hoła pała	goło głova	hoła głova
ČJA:	z hołum hłavum, Os bes čepice/klobouku,			
šedivý	sivy	sivý, šedý	šivy	šivy
ČJA:	šivy; Os šed'ivý			

vráska	vráska	vráska	vráska, (garbate pysčisko, expr. spoj.) ¹⁶	garba
ČJA:	kraba, 832 krab			
šilhavý	švidraty	švidraty, šilhavy	švidraty, pidlaty	švidraty
ČJA:	švidraty			
viklá se	kolibjo se	vikla se	kolata se	rušo še
ČJA:	kołoco še 831, kołyce se Os, rušo še			
malíček	malíček	malíček, + malušek	malušek	mały palec
ČJA:	maųy palušek; 832, 831 maųy palec			
rychle	honem	rychle	hunym, vartko	hunym
ČJA:	hunym; 831, 832 vartko; Os rychle			
neporaz	nepřevrat'	neobuľ	neporaz, neobuľ	nepřevrać, neobuľ
ČJA:	neobuľ; Os nezval; nepřevruć 832 - 834			
uhodit se	buchnout se	prašťit se, +buchnout se	udeřit se	buchnuć še
ČJA:	udeřić še 831, piznuć še, Os buchnut se			
boule	hruška, gruča, hrča	bouľe	gruča	gruča

¹⁶ Informátorka zná slovo pouze jako součást tohoto slovního spojení, slovo garba (kraba) nezná.

ČJA:	831 gruča, 832 gruška, Os bula			
líný	leňivy	leňivy	lyňivy, liny, shňily	lyňivy
ČJA:	831 lyňivy, leňivy, Os zhňily			
na kličku	na mašličku	na mašli	na mašličke	na mašlu
ČJA:	832 na mašle, na maške, na mašličku, 831 na putlinu			
navléci (nit)	navléct	navliknout	navlyct do uška	navlyknuć
ČJA:	navlyc; 831 nadzoć			
přesnídávka	svačina	svačyna	svačynka	svačyna
ČJA:	832 předobjedek, 831 svačyna, Os desatka			
skořápka (vaječná)	šlupka	skořápka	šupka	šupa
ČJA:	831 škorupa; šupa			
míchaná vejce	vaječyna	vaječyna	vaječyna	vaječyna
ČJA:	vaječyna			
škraloup	kurka	škraloup	kožuch	kožuch
ČJA:	kožuch			
ledviny	ledviny	ledviny	ledviny, + pajšl	ledviny, +nerky
ČJA:	nerky (Os), nyrky			
škvarek	škvarek	škvarek	škvorec	škvorec
ČJA:	špyrka			

slanina	špyrka, špek	špyrka, špek	špyrka	špyrka
ČJA:	špyrka, vyndzunka 832			
kynout (o těstě)	kynout	kynout	kynout, rušac	rušac
ČJA:	rušac, rušac še, Os kynuc			
podlouhý chléb	veka	veka	chlyp	dlugi chlyp
ČJA:	štrucla, kukla; Os veka			
skrojek / patka chleba	skrovek	patka	skrojek	skrovek
ČJA:	skrovek			
drobty	otrusinky, okrušinky	dropky	odrobiny, dropky	odrobinky
ČJA:	odrobinky 833, Os dropky, 832 okrušiny			
umlít (mák)	pomlet	umlet	pomlec	zemlec
ČJA:	Os umlec, zemlec			
poklička	dynko	poklička	pokryfka	dynko
ČJA:	přikryfka, dynko 822, 831 dynko; Os poklička			
sběračka	nabjeračka	nabjeračka	nabjeračka	łyška
ČJA:	velko łyška, 831, Os šeblefla, nabjeračka 832 fornefla			
lžíce	łyška	łyška	łyška	łyška
ČJA:	łyška			

židle	židle, +stołek	židle	stołek, židle	stołek
ČJA:	stołek, Os židla			
stolička	štokrle	štokrle	štokrle	štokrle
ČJA:	stoleček, 831 ryčla, maly stołek, 832 ryčla			
květináč	kvjet'ináč	kvjet'ináč	kvjet'inoč	kvjet'inoč
ČJA:	łotka. 834 – 836, 831 a Os kvjet'inoč			
strop	strop	strop	povoł	povoł
ČJA:	povoł 831–836			
podlaha	zem, dlaška	podłaha, +dlaška, zem	žim, dlaška	žim
ČJA:	dlaška			
šlapat (po umyté podlaze)	šmatlat	t'apat	šlapac	šmatlac
ČJA:	deptac, šlapac (832)			
pokazit	popsuc	zgychat', zbabrat	popsuc, zkazić	zepsuc
ČJA:	popsuc, pokazić, 832 zepsuc			
sklep	sklep, pivnica	sklep, pivnica	pivnica	pivnica
ČJA:	pivnica			
omítat	nahazovat	omítat	omitać	nahazovat
ČJA:	pucovać, Os nahazovać, ómitać			
stejný	stejný	stejný	stejný	stejný

ČJA:	jednaky, Os stejný			
ždímat	ždímat	ždímat, kroužit	kryt'íc	kryt'íc
ČJA:	kryt'íc: 831- 836			
rez	rez	rez	rez	reza
ČJA:	rza			
ČJA II				
angrešt	kudlačka	srstka, angrešt	agrys	agrys
ČJA:	831, 832 agrys; Os kudlačka			
švestka	švestka, slifka	slifka	šlifka	šlifka
ČJA:	831, 832 šlifka; Os slifka			
chumáč ovoce na stromě	chumáč ovoce na stromje	chumáč ovoce na stromje	kistka	kistka
ČJA:	831, 832 kystka; Os kyča			
bubák (uschlý zbytek květu na spodu jablka)	muška	nezná žádný výraz	muška	muška
ČJA:	muška			
slupka	skura, šupa	skura, šupka	skurka	šupka
ČJA:	831 skura, šuka, šlupina, 832 šupa, Os šupa, šupka			
třást (stromem)	třepat	třást	třepác	třepác
ČJA:	Os třepác; 831, 832 třynsć			
sklízet ovoce	obirat	sklízet, obirat	obirać	objerać
ČJA:	Os trhać, 831, 832 obirać			

sazenice	flancka	flancka	flancka	flancka
ČJA:	Os., 831 flancka; 832 flancek			
petržel	pjetruška	pjetruška	pjetruška	pjetruška
ČJA:	pjetruška			
sýček	sova	sýček	sova	syček
ČJA	Os kulich; 831, 832 kuvik			
světluška	sfjetluška	sfjetluška	sfjotluška	sfjotluška
ČJA:	Os svjetluška, svatojanska muška; 832, 832 janiček			
slunéčko sedmitečné	beruška	bedrunka, bedruška	bjedruška, bjedruňka, bjedrunka	bjedrunka
ČJA:	832 b'edrunka; 831, Os bedrunka			
ovád	ovado	ovado	hovado	ovado
ČJA:	Os hovado, slepec; 831, 832 buk, 832 slepec			
chlupatá housenka (tmavá)		chlupatá housenka (P.S. i I.C.)	gonsuňka	gynšynka
ČJA:	husenka			
škvor	šřipka	šřipka	šćypka	šćypka
ČJA:	šřipka			
ropucha	žaba	ropucha	ropucha	ropucha
ČJA:	832 prašivo žaba, ropucha			
pulec	pulec	pulec	pulec	pulec

ČJA:	glovoč, Os pulec			
spadané suché jehličí	suché jehličí	suché jehličí	suché jehličí	chřast'í
ČJA:	četyňi, četyna			
keř	křak	křak, keř	křak, křok	křok
ČJA:	křok			
vlčí mák	mak	vlčí mák	mak	dživoky mak
ČJA:	Os mak, d'ivoky mak			
pampeliška	pampeliška	pampeliška, + mlyči	pampeliška	mlyči
ČJA:	Os, 831 staříček, pampeliška; majiček			
sedmikráska	sedmikráska	sedmikráska	chudopka	chudopka
ČJA:	832 husi pupek, 831, 832 sirotek, Os sirotka			
kopretina	kopreťina	kopreťina	margaretka	koprečina
ČJA	830 margaretka, koprečina, 832 voli oko			
pomněnka	pomněnka	pomněnka	pomněnka	pomjanka
ČJA:	žabi očko			
blatouch	blatouch	blatouch	blatouch	kačynec
ČJA:	832 byče oko; voli oko; kačiňec 833–836			
plody lopuchu	bodláky	bodláky	fši	žebraky
ČJA	šfagry, Os žebraky			
větší plochý kámen	plochač	placák	placok, plaskoč	pecka
ČJA:	Os plaščak; 832 plažok; plaskoč			

břidlice (střešní krytina)	břidlice	břidlice	břidla	břidlica
ČJA:	šibr, šiber			
obchod	obchod, kšeft	obchod, kšeft	obchod, magacin	magacin, obchod
ČJA:	sklep, Os obchod			
tůň (hlubina v tekoucí vodě)	tůň	tůň	tůň	głymbočyna
ČJA:	832 ploso, głympška			
mží	mrholí	padze	drobno padze	padze
ČJA:	832 rosí; saholi			
závěje	zavjeje	zavjeje	zavjeje	zavjeje
ČJA:	zom'ynty			
sněhová vánice	fujavice	fujavice, metelice	chumeleňica	fujavica
ČJA:	fujaňica, 832 chumeleňica			
rampouch	rampouch	rampouch	rampouch	rampouch, střempel
ČJA:	832 cimbuch; střempel			
doušek	łok, łyk	łok, hłt	hłt	hłt
ČJA:	łyk, Os šluk			
kobliha	kreplík	krepla	kreplik	kreplik
ČJA:	Os kobliha; kreplik; Opavsko- krepla			
modlit se	modlit se	modlit se	řykać	modlić še
ČJA:	řykać			

pomlázka (svazek prutů)	karabáč	karabáč	karabač	karabač
ČJA:	karabač			
ČJA III				
kozel	kozel, cap	kozel, cap	kozel, cap	cap
ČJA:	cap			
bramborový klíček	bramborový klíček	klíček bramboru	na očko na žimjoku	klunek
ČJA:	vypušček			
dobytek	hospodarka	dobytek	dobytek	bydlo
ČJA:	Os dobytek, 832 bydlo, statek			
slepice	kura	kura	kura	kura
ČJA:	kura			
kachna	kačena	kačena, kačyca	kačka	kačyca
ČJA:	kačena, 832 kačka, 831 kačyca			
psík	psík, pjesok	pjesek	pjesek	pjesek
ČJA:	pšok 831, pjesek			
(kočka) mňouká	mjaučí	mňouká, mjaučí	mjaučí	mjaučí
ČJA:	Os mňamčí, mňaučí			
(kohout) kokrhá	kykyryká	kokrhá	kykyryko	špjivo
ČJA:	832 špjyvo, kikiriká			

(holub) vrká	vrká	vrká	vrko	vrko
ČJA:	831 grucho, hurko			
hrdlička	hrdlička,	hrdlička	hrdlička	herlička
ČJA:	herlička			
krocán	truška	trušok	trušok	krocán, norka, truška
ČJA:	Os norak, norka, 831, 2 truška, trušok			
ČJA V				
rohový dům	rohový dům	rohový dům	dom do vinkla, rug	vinkel
ČJA:	rožák			
tramvaj	tramvajka, lokálka ¹⁷	tramvajka, lokalka	tramvajka, lokalka	tramvajka, lokalka
ČJA:	tramvajka			
ramínko na šaty	vješák	ramínko	vješok	vješok
ČJA:	vješák			
vál	vál	vál	nudlbret	nudlbret
ČJA:	deska			
napínáček	připinaček	připínáček	připinaček, rajsnadla	rajnadelka
ČJA:	rýsováček, připínáček			
sklenice	sklinka	sklunka, flaška	šklunka	šklunka

¹⁷ Petřvaldem dříve projížděla tramvaj (trasa Karviná- Ostrava) a o té se nemluví jinak než jako o lokálce. Moderní tramvje v Ostravě se označují jako tramvajky.

ČJA:	sklínka			
rozcuchaný	rozcuchaný	střapatý	střapatý	roscuchany
ČJA:	střapatý			
flám	pařba	pařba	flam	flam
ČJA:	mejdan, fet			
flámovat	pařit	pařit	exp. spoj.: mora go smykala	flamovat
ČJA:	neuvádí			
dílek čokolády	kost'ička	kost'ička	kunsek, kostečka	kostečka
ČJA:	čtvereček, ČT kost'ička			
koruna	kačka	koruna, kačka	koruna	koruna
ČJA:	Kačka			
sestra	segra	šviga, segra	šostra, švica, segra	šostra
ČJA:	segra, švica			
hezká dívka	šikovna d'evucha	fajna d'evucha, pykna, šikovna	fešanda	gryfna
ČJA:	koňa			
hezký, správný kluk	šikovny, fajny	šikovny, kořen	frajer, kořnyň, fješok	fješok
ČJA:	kosan			
nazouváky	cukle	cukle	cukle	cukle
ČJA:	neuvádí			
strojvůdce	mašinfyr	mašinfyra,	mašinfyra	mašinfyra

ČJA:	neuvádí			
tlustý	tlustý, bachratý	bachraty	bachraty	bachraty
ČJA:	neuvádí			
popichovat někoho	popichovat	štenkrovat	štenkrovač	popichovač, dožgarovač
ČJA:	neuvádí			
popelnice	pudlice	pudlice	pudlice	pudlice
ČJA:	neuvádí			
vrátka, branka	vrátka	furtka, vrátka	furtka	furtka
ČJA:	furtka			
kolíček na prádlo	klamerka	klamerka	klamerka	klamerka
ČJA:	neuvádí			
vykrmené prase	babuť	babuť	babuč, bravek	bravek, babuč
ČJA:	uvádí pouze prase - bravek			
rohlík	rožek	rohlík, +rožek	rohlík, rožek	rožek
ČJA:	neuvádí			
Punčochové kalhoty	silonky/štrample ¹⁸	silonky/štrample	štrample	štrample
ČJA:	neuvádí			

¹⁸ Výraz *silonky* se používá pro silonové punčocháče. Pro hrubé bavleněné punčochy se užívá slovo *štrample*.

5.5 ANALÝZA

Je známo, že slovní zásoba podléhá neustálým změnám reagujícím na nejrůznější společenské změny. Pro tento vývoj je charakteristické, že výrazy pro reálie již běžně neužívané či zaniklé upadají v zapomnění a část nářečního lexika je nahrazována lexikem spisovného jazyka, vývoj zde však není rovnoměrný, nářeční lexikum nezaniká jako celek.¹⁹Nářeční lexikum je ovlivňováno z velké míry také spisovným jazykem, což souvisí např. se zvyšováním vzdělanosti populace. Nesmíme opominout také vliv médií, v první řadě televize.

Na základě výzkumu prováděného mezi informátory jsem se pokusila analyzovat současnou nářeční slovní zásobu města Petřvald ve srovnání se stavem uvedeným v ČJA.

5.5.1 Shoda s lexikálními jednotkami uvedenými v ČJA napříč generacemi, tedy část lexika přetrvávající.

Při porovnávání zjištění učiněných na základě dotazníku jsem došla ke zjištění, že nářeční pojmenování některých reálií zůstávají stejná u všech generací. Zároveň se tato pojmenování shodují se slovy, která jsou uvedena v ČJA. Jde o tato slova (řazeno podle toho, jak jsou položky uvedeny v tabulce):

synek, baba, roba, šumno (šumná), cumel, žapky, balon (baľun), sívy (sivý), švidraty, buchnut se (buchnout se), gruča, na mašličku, svačyna, vaječyna, špyrka (ve smyslu slanina), lyška, pivňica, slivka (šlifka), muška, třepat (třepáč), obirać (obirat, objerać), flancka, pjetrůška, sfjetluška (sfjotluška), št'ipka (ščypka), křok (křak), kreplik, karabač, cap, kura, pjesek, truška, trušok, tramvajka, lokalka.

Má zjištění se shodují s tím, co uvádí Jan Balhar²⁰, totiž že nejhrouževnatěji přežívají ta nářeční pojmenování, která se týkají věcí a jevů omezených na užší rodinný kruh. Jsou to výrazy, o kterých bychom mohli říci s nadsázkou, že nepřekročí práh jedné domácnosti. Zajímavé je, že právě u příkladů, které ve svém článku Jan Balhar uvádí, došlo mezi generacemi k posunům (označení škraloupu na mléce, chumáče ovoce na stromě). Musíme však brát v úvahu, že mluvčí pocházejí z různých rodin a Petřvald leží v těsné blízkosti Ostravy, proto se pro některé reálie používají různá označení (např. pro pojmenování

¹⁹ Balhar, J.: Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie. Naše řeč 77, 1994, č. 5, str. 246.

²⁰ Tamtéž.

pokličky).

5.5.2 Rozdíly mezi generacemi:

Z materiálu získaného dotazníkem a z nahrávky (a následných reakcí na ni) vyplynulo několik poznatků, které přispívají k rozpoznání tendencí probíhajících v nářeční slovní zásobě obce Petřvald.

5.5.2.1 Hláskoslovné změny

Lexikální jednotku používá i mladá generace, ale v pozměněné formě. Této tendence si můžeme povšimnout u několika slov, která se užívají napříč generacemi, ale v mluvě mladších lidí se vyskytují některé jiné hlásky:

šćyrkatko - štěrkátko, klejzačka - klouzačka, bałun - balon, buchnuć se - buchnout se, kvjeťinoć - kvjeťinač, źim - zem, šmatlać - šmatlat, kryntić - kroutit, ślifka - slivka, třepać - třepat, objerać - obirać - obirat, sfjotluška - sfjetluška, šćypka - šťipka, křok - křak, vješok - vješak, šklunka - sklunka, kostečka - kostička, babuć - babuť.

Nejčastější změnou je hláska *š*, *t'* místo *ć*, *ś*. Koncové *ć* u sloves je ve prospěch spisovného jazyka nahrazováno hláskou *t* (*šmatlat*, *kroutit*, *obirat*). V ostatních případech bylo *ć* nahrazeno hláskou *t'* (*šťipka*, *babuť*). Také u *ś* došlo v některých případech ke ztvrdnutí v *s* (*sklunka*, *slifka*). Mluvčí přizpůsobují hláskovou stavbu slova spisovné češtině, ale toto přizpůsobování probíhá postupně. Například ve slově *buchnuć* bylo nahrazeno koncové *ć* spisovným *t* a *u* v příponě se diftongizovalo v *ou*. V kořeni slova však zůstalo zachováno původní *u*.

5.5.2.2 Lexikální jednotky, které zná pouze starší generace, řazený abecedně:

bajc, bigus, blacha, bližňinta, bryja, bulčunka, bydło, garba, glymbočina, hambalek, kaćynec, kistka, khunek, kruzga, margaretko, nudlbret, povoł, rajsnađla, rožd'ul, śćyrka, šinky, šmolec, štrucla, vinkel, zympt, źid.

Zde je možno rozlišit tyto skupiny:

a) Nářeční slovní zásoba mizí z běžných promluv i z aktivního povědomí mluvčích, protože zanikají reálie, k nimž se slovní zásoba vztahuje. To je případ výrazů, které ani nejstarší generace ve své většině už běžně neužívá, např. *blacha*, *šinky*²¹, *hambalek*, *bryja*, apod. Se zánikem reálie a vznikem reálie jiné souvisí též významový posun u slova *štrample*. Zatímco dříve označoval jakékoli punčocháče, u nejmladší generace dochází k zúžení významu na zimní bavlněné. V minulém století došlo v souvislosti s politickým vývojem a situací v zemědělství k mnohým změnám. „Mléko se nezpracovává doma, ale v mlékárnách, obilí se neváže do snopů, nevymlácené obilí se neuchovává ve stodolách, zrní se neskládá doma v sýpkách, chléb se nepeče doma v peci atd.“²² Jedinou částí slovní zásoby, která nebyla těmito změnami výrazněji poznamenána, je lexikum označující předměty spojené s hospodařením v domácích podmínkách, na vlastních zahradách.

b) Reálie sice nezanikají, ale konkrétní mluvčí s nimi ve své sociální pozici nepřichází běžně do styku: *kistka* (Mluvčí se neúčastní běžně sběru ovoce, a nepotřebuje proto specifický název označující chumáč ovoce na stromě), *nudlbret* (Obě informátorky zastupující nejmladší generaci jsou v současné době studentkami, a dá se proto předpokládat, že vál běžně nepoužívají. V současnosti také lidé častěji než dříve pečivo nakupují, místo aby ho pekli doma.), *klunek* (Klíček na bramboru, které se v současnosti obvykle v domácnostech nepěstují, ale nakupují v malém množství k okamžité spotřebě.), ale i např. názvy květin, protože lidé nejsou dnes v tak těsném sepětí s přírodou a pojmenování se naučí až ve škole. Také na tuto skutečnost upozorňuje Jan Balhar: „Najdou se významové okruhy, u nichž ze starého nářečního slovníku zůstaly jen zbytky. Jde o slova pojmenovávající zejména rostliny, houby, zvířata, ptáky, hmyz a pojmy s nimi svázané.“²³ Některá slova však odolávají konkurenci spisovných výrazů (např. *křok*, *šćypka*, *cap*). U některých spisovný jazyk nezná ekvivalentní pojmenování: *becoky* (Ve spisovném jazyce můžeme toto slovo nahradit jedině dvouslovným pojmenováním *velké fazole*). Do této skupiny patří např. i slovo *glymbočina*. Dále sem můžeme zařadit slovo *řykač*.

c) Z aktivního užívání se vytrácí také slovní zásoba mající původ v němčině (*zympt*).

²¹ ČJA na rozdíl od informátorky, se kterou byla pořízena nahrávka, nerozlišuje zvláštní reálii pro výraz *šinky* a *blachy*. Obou výrazů se používalo ve významu pláty plotny v bodě 831 i v bodě 832.

²² Balhar, J.: Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie. Naše řeč, 1994, roč. 77, č. 5, str. 246.

²³ Tamtéž.

5.5.2.3 Lexikální jednotky, kterým mladá generace rozumí, ale v běžné řeči je nepoužívá:

Tato slova často mají původ v polštině - *vartko, lalka, žimjok, gryfno*. Patří sem také slova, která se od spisovného jazyka neliší natolik, aby byla nesrozumitelná, mladí jim tedy rozumějí, ale sami používají spisovný ekvivalent. Tento jev můžeme dobře pozorovat v reakci informátorky P. S. na slova vybraná z nářeční nahrávky. Zařadila bych sem většinu slov, u kterých informátorka uvedla, že jim rozumí, ale aktivně je neužívá²⁴:

bogatšo, cukjer, čynsto, drugy, gruška, gynsty, jodlo, kořiňi, mjynso, mlyko, postrugat, t'asto, trumba, vjynsy, vynzyňi, vyvunzune, vyvyndi'ć.

5.5.2.4 Slova, která nezná nejstarší generace, ale jsou uvedena v ČJA:

V několika případech ani nejstarší generace neznala nářeční lexikální jednotku uvedenou v ČJA a to buď proto, že dané slovo se v obci neužívá, ale užívá (nebo užíval) se jiný nářeční výraz:

byče oko; voli oko – kačiňec, deska – nudlbret, grucho – vrko, přynd'el, přyndzul, brozda – rožd'ul, kruzga, rožák – do vinkla, ryčla – štokrle, ščyrkofka – ščyrkatko, šfagry - fši, žebraky, vypušček - klunek nebo očko,

nebo slovo zaniklo a nezná jej už ani nejstarší generace.

Slova která neznala ani nejstarší informátorka: *buk (ovád), gľovoč, husi pupek, kuvik, kulich, nerky, nyrky, rosí; saholí, sirotek, šibr, šiber, šlizgufka, šlizgać še, voli oko, zom 'ynty, žabi očko.*

V některých případech mluvčí používá jiné nářeční slovo, které v ČJA není uvedeno, ale zároveň se užívá i slova, které zaznamenáno je. Např.: *młod'ok* (mladík), *frajla* (děvče), *gryfno* (pěkná), *chřast'i* (suché jehličí), *hospodarka* (dobytek).

5.5.3 Nářeční pojmenování, která nebyla součástí výzkumu pro ČJA:

Do dotazníku bylo zařazeno několik slov, o kterých jsem ze zkušenosti věděla, že se na území města běžně používají. Tento předpoklad se výzkumem potvrdil. Jde o tato slova

²⁴ Viz příloha č. 3; ve slovníčku se značkou R.

(řazená podle pořadí otázek v dotazníku): *cukle* (obuv bez pevné paty, tzv. nazouváky nebo pantofle)²⁵, *mašinfyr* (strojvedoucí), *bachraty* (tlustý), *štenkrovat* (popichovat), *pudlice* (popelnice), *furtka* (dvířka, vrátka), *klamerka* (kolíček na prádlo), *babuť* (vykrmené prase), *rožek* (rohlík), *štrample* (punčocháče).

Podobných příkladů by se jistě dalo nalézt mnohem více. Jak již bylo zmíněno, mluvčí si často neuvědomují, že jde o lokální výraz. Není bez zajímavosti, že nově vzniklé reálie mají také své varianty v různých dialektech, třebaže jde většinou o slovotvorné obměny. Při setkávání s vrstevníky jsem zjistila, že se liší např. výrazy pro označení kuličkového pera, mikrotužky, gumového míčku na hraní nebo rychlého občerstvení. Zjišťování těchto rozdílů by stálo za samostatný výzkum.

5.5.4 Vliv ostravské mluvy

U několika odpovědí informátorů si můžeme povšimnou shody se slovy uváděnými v ČJA pro město Ostravu (v tabulce označována Os). V Ostravě je samozřejmě nářečí více nivelizované než na venkově, jako ve všech velkých městech, proto sem nemůžeme započítávat slova, která se shodují se spisovným jazykem. Patřily by sem např. tyto výrazy: *d'evucha*, *roba*, *kvjet'inoč*, *nahazovat*, *kudlačka*, *slifka*, *bedrunka*, *žebraky*. Ve dvou případech jsem zmínila také jiná slezská města, pokud se v nich objevil výraz zjištěný při mém výzkumu. Jsou to Opava (*kreplik* – kobliha) a Těšín (*kostička* čokolády). Protože jde o města nepříliš vzdálená, zdálo se mi vhodné upozornit na možnou souvislost.

6. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo poskytnout základní přehled o stavu nářečí v obci Petřvald, srovnat nářeční slovní zásobu se situací, která byla zaznamenána při výzkumu prováděném pro ČJA.

Teze o tom, že tradiční teritoriální dialekty v dnešní době velmi rychle mizí,²⁶ se sice potvrdila, ale je nutno zdůraznit, že nářečí ve městě Petřvald je dodnes živé. Celkově lze říci,

²⁵ Původně obuv z plastových pásů používaná v hornických sprchách.

²⁶ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. SPN, Praha 1972, str. 323-324.

že nářečí v Petřvaldě se stejně jako všude jinde pomalu nivelizuje.

V analýze získaného materiálu jsem si povšimla hlavních tendencí, ke kterým v nářečním lexiku dochází. Na základě této analýzy můžeme konstatovat, že existuje poměrně široká vrstva lexikálních jednotek, byť pouze z určitých tematických okruhů, které se dosud běžně užívá. Tuto skutečnost jsem zohlednila již při výběru slov, ze kterých jsem dotazník sestavovala, lze proto říci, že se potvrdil původní předpoklad, se kterým jsem k výzkumu přistupovala. Zjištěné jevy potvrdily charakteristiku nářečí, jak je uvedena v literatuře a příslušnost Petřvaldu k polsko-českému nářečnímu smíšenému pruhu.

Výpovědní hodnota průzkumu byla samozřejmě ovlivněna výběrem pouze omezeného množství respondentů a vzhledem k možnostem rozsahu práce také zúženým počtem dotazníkových položek. Přesto byl získán cenný materiál, neboť rozdíly v mluvě jednotlivých oblastí národního jazyka se obecně neustále nivelizují a v dohledné době je možné očekávat vymizení některých charakteristických jazykových rysů. Nářeční průzkum navíc nikdy dříve nebyl v obci prováděn, proto věřím, že moje práce může přispět české dialektologii. Doufám, že tento můj první souvislý dialektologický výzkum pro mě znamená odrazový můstek k další práci.

Použitá literatura:

- Balhar, Jan: Bohatost územní diferenciacie nářečního lexika a její příčiny. In Sborník prací FF Brněnské univerzity A 29, Brno: UJEP, 1981, s. 119–124.
- Balhar, Jan – Jančák, Pavel aj. Český jazykový atlas 1. Praha: Academia 1993.
- Balhar, Jan aj.: Český jazykový atlas 2. Praha: Academia 1997.
- Balhar, Jan aj. Český jazykový atlas 3. Praha: Academia 1999.
- Balhar, Jan aj. Český jazykový atlas 5. V tisku.
- Balhar, Jan: Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie. Naše řeč, 1994, roč. 77, č. 5, s. 246–251.
- Bělič, Jaromír: Nástin české dialektologie. Praha: SPN, 1972.
- Cuřín, František: Vývoj českého jazyka a dialektologie. Praha: SPN 1964.
- Čechová, Marie a kol.: Současná česká stylistika. Praha: ISV, 2003.
- Encyklopedický slovník češtiny. 1. vyd. Praha: NLN, 2002.
- Hajzlerová, Irena: Kapitoly z historie Petřvaldu. Město Petřvald, 2001.
- Hosák, Ladislav, Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. Praha: Academia 1980.
- Karlík, Petr – Nekula Marek – Rusínová, Zdenka: Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1995.
- Lamprecht, Arnošt aj. České nářeční texty. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- Oficiální internetové stránky města Petřvald. info [online]. [cit. 25. června 2006]. Dostupné z: <http://www.petrvald.info/>
- Pleskalová, Jana: Stará čeština pro nefilology. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2003.

Seznam příloh:

1. Otázky pokládané informátorům
2. Nářeční nahrávka
3. Přepis nářeční nahrávky
4. Slovníček k nahrávce

PŘÍLOHA 1

V levém sloupci jsou uvedeny jednotlivé položky výzkumu, v pravém sloupci otázky kladené informátorům:

1. chlapec	Nedospělá osoba mužského pohlaví je?
2. děvče	Nedospělá osoba ženského pohlaví je?
3. žena	Dospělý člověk (ona) je?
4. hezká	Když je dívka pohledná (zejména v obličeji), tak je?
5. dvojčata	Dva sourozenci, kteří se narodí zároveň.
6. panenka	Hračka, se kterou si hrají holčičky. Barbie je ...
7. šidítko	Aby mimino nebrečelo, tak má v puse?
8. chrastítko	Aby mimino nebrečelo, má k obveselení (dělá to zvuky)?
9. dělat žabky	Když hážu kámen tak, aby skákal po hladině, dělám....
10. míč	Fotbalisté kopou do?
11. klouzat se	Když jezdím sem a tam po ledě, tak se?
12. pěšinka ve vlasech	Úzká mezera mezi rozčísnutými vlasy je?
13. prostovlasý	Když mám nepokrytou hlavu, tak jsem?
14. šedivý	Když mám bílé vlasy, tak jsem?
15. vráska	A až budu šedivá, budu mít v obličeji rýhy, to jsou...
16. šilhavý	Člověk, kterému jde každé oko na jinou stranu, je?
17. viklá se	Můj zub se pohybuje, co dělá?
18. malíček	Nejmenší prst?
19. rychle	Opak pomalu?
20. zkazit	Když se mi něco nepovede, tak jsem to?
21. neporaz	Pozor ať nesraziš toho člověka,... ho.
22. uhodit se	Když do něčeho prudce narazím, tak se?
23. boule	A udělám si na čele?
24. líný	Nerad pracuji a válím se, jsem?

25. na kličku	Zavazuji si u bot tkaničky na ... (ne na uzel, ale na)?
26. pomalu	Opak slova rychle?
27. navléci (nit)	Když chci šít, vezmu nit a do jehly ji musím ...?
28. přesnídávka	Dopolední jídlo je?
29. skořápka (vaječná)	Vajíčko kryje na povrchu?
30. míchaná vejce	Pokrm z vajec dělaný na pánvičce?
31. škraloup	Povlak na povrchu vařeného mléka je?
32. ledviny	Párový orgán uložený pod páteří v břišní dutině?
33. škvarek	Kousky masa v sádle jsou?
34. slanina	Uzené hřbetní vepřové sádlo?
35. kynout	Udělám těsto, a než budu péct, musí ...?
36. podlouhlý chléb	Dlouhý kus chleba?
37. skrojek chleba	První část odkrojená z bochníku?
38. drobtý	Malé úlomky chleba nebo jiného pečiva?
39. umlít	Mák musím na koláče...?
40. poklička	Kryt kuchyňských nádob (kastrolů)?
41. sběračka	Kuchyňské nádobí určené k nabírání tekutin?
42. lžíce	K nabírání polévky užívám?
43. židle	Jak se říká tomu, na čem sedíme?
44. stolička	Nízké sedátko bez opěradla užívané v bytě?
45. květináč	Nádoba na květiny?
46. strop	Horní stěna místnosti pod střechou je?
47. dřevěná podlaha	Dřevěná plocha, po které chodím v bytě?
48. šlapat	Někdo chodí po umyté podlaze, co tam dělá?
49. sklep	Místo pod domem, kde se ukládají věci na zimu?
50. omítat	Nanášení malty na stěnu?
51. ždímat	Vyprané prádlo ..., aby tolik nekapalo.
52. rez	Červenohnědý povlak na povrchu starého železa?
53. angrešt	Bobule, ze kterých se dělá marmeláda, ale ne rybíz?
54. švestka	Ovoce, ze kterého se dělají povidla?
55. chumáč ovoce na stromě	Ovoce visící na stromě pohromadě?
56. bubák	Uschlý zbytek květu na spodu jablka?
57. slupka	Jabko má na povrchu... to co se loupe, je?
58. třást (stromem)	Aby jablka spadla na zem, musím se stromem...

59. sklízet ovoce
Když je úroda zralá, tak co se s ní dělá?
60. sazenice
Na jaře strkám do hlíny malé rostlinky a těm se říká...?
61. petržel
Nať, která se pěstuje na zahradě, celer a ...?
62. sýček
Noční pták, příbuzný sovy?
63. světluška
Svítilí brouček?
64. slunéčko sedmítečné
Brouk, který je červený a má sedm teček?
65. ovád
Otravný hmyz, který štípe, bývá často u vody?
66. chlupatá housenka (tmavá)
Než se motýl zakuklí a vylíhne, tak je ...?
67. škvor
Brouk, který má kleštičky na zadečku?
68. ropucha
Ošklivá žába s „bradavicemi“?
69. pulec
Mládě žáby?
70. spadané suché Jehličí
Z jehličnanů padá na zem a schne?
71. keř
Strom bez kmenu?
72. vlčí mák
Červená květina, na podzim má makovice?
73. pampeliška
Žlutá květina, dělají se z ní věnečky.
74. sedmikráska
Malá květinka s bílými listy a žlutým středem?
75. kopretina
Květina, která je podobná, ale větší?
76. pomněnka
Světle modrá květina?
77. blatouch
Žlutá jarní květina, roste u vody.
78. plody lopuchu
Když projdu křovím, nalepí se na mě takové kuličky...
79. větší plochý kámen
Placatý kus horniny?
80. břidlice (střešní krytina)
Kámen, který se dává na střechu?
81. obchod
Dům, kde se nakupuje?
82. tůň (hlubina v tekoucí vodě)
Hluboké místo ve vodě?
83. mží
Drobounce prší.
84. závěje
Když napadne hodně sněhu, jsou u cesty...
85. sněhová vánice
Když hodně silně sněží a fouká vítr, tak je?
86. rampouch
Kus ledu, který visí ze střechy, je?
87. doušek
Jedno napití.
88. kobliha
Smažené pečivo plněné marmeládou.
89. modlit se
Činnost prováděná v kostele?
90. pomlázka (svazek prutů)
Na Velikonoce chodí kluci na koledu s...
91. kozel
Zvíře, které mečí, sameček?
92. bramborový klíček
Brambory na sadbu vypouštějí...?

93. dobytek	Zvířata na statku.
94. slepice	Zvíře, které snáší vajíčka?
95. kachna	Pták, kterého si dáváme k obědu, a není to husa, kuře ani krůta.
96. psík	Malý pes?
97. (kočka) mňouká	Zvuk, který vydává kočka?
98. (kohout) kokrhá	Zvuk, který vydává kohout?
99. (holub) vrká	Zvuk, který vydává holub?
100. hrdlička	Pták, který dělá cukrů?
101. krocán	Pták, kterého si dělají v Americe na Vánoce
102. rohový dům	Dům na místě, kde se sbíhají dvě cesty
103. tramvaj	Městská doprava, která jezdí po kolejích?
104. ramínko na šaty	Šaty si do skříně věším na...?
105. vál	Podložka pod těsto?
106. napínáček	Používá se na připevnění plakátu.
107. sklenice	Nádoba na vodu nebo šťávu.
108. rozčuchaný	Neučesaný?
109. flám	Když se celou noc někde veselím, jsem na ...?
110. flámovat	A co tam dělám?
111. dílek čokolády	Čokoládu rozlámu na... a nabídnu ti.
112. koruna	Mince, dva padesátníky dohromady jsou...?
113. sestra	Sourozenec, ona je...?
114. hezká dívka	Pohledná mladá žena?
115. hezký, správný kluk	Pohledný mladý muž?
116. nazouváky	Boty bez paty?
117. strojvůdce	Muž, který řídí vlak, jak se mu říká?
118. tlustý	Opak hubeného?
119. popichovat někoho	Dělat si z někoho legraci, chtít ho dopálit?
120. popelnice	Nádoba na smetí?
121. vrátka, branka	Místo v plotě, kterým se dá vejít?
122. količek na prádlo	Aby mi neuletělo prádlo, připnu ho čím?
123. vykrmené prase	Zvíře, které mám na zabíjačku a už je vykrmené, je ...?
124. rohlík	Nejběžnější pečivo?
125. Punčochové kalhoty	Když si беру sukni, obléknu si je, aby mi nebyla zima.

sukni, dám si je na nohy, aby mi nebyla zima?

PŘÍLOHA 2

Přepis mluveného textu

Mluvčí: žena (D. M.), 1954

(Co se tu jedlo za taková typická jídla, která třeba jinde neznají, na Moravě a v Čechách?)

Za starých časůf tu každý mjoł brafka²⁷. To mjeł chlivek při chaľupje i f koľoňijach. A na Vanoce nebo v lednu se robiły zabijački. Jak se ten bravek zabił, tak se položil na troki. A na tych trokách se teš pripravovało mjynso f takzvanym bajcu, na vynzyňi. Tyn bajc, to je nalef, do ktereho se dava česnek a ruzne kořeňi a to maso se řim vlastně napustřilo no a potym se vyvynďilo. No a jag bylo vyvunzune, tak se mjynso povješilo na hambálky.

(Co to jsou ty hambálky?)

To sum takove koliky jag by, to byvało na guře a to tam višalo to mjynso. No a s tego se robiły v žimje třeba špyrky a ty špyrky to byly kunsky tego vynzeneho mjynsa, napřiklat kity, které se podušily ve vodě a ze zymptym se to jadło.

(S čím?)

Ze zymptym, z hořčici.

No a teš se vyvynďila špyrka. A ta špyrka se doľa do becokuf. Becoky to jsou velké fazole, které se tu pjestují. To byla takovo gynsto polyfka s tych becokuf a s tum špyrkum a ku tymu se robiły stryki, to sum placky ze žimjokuf²⁸, surove žimjoki se postrugajum, do se tam vajce, kořni, troche mlyka, muňka - bramborove placky, tu se mľuvi stryki. Nebo se teš robiły ze žimjokuf, bo tu žimjoky každý mjoł, každý mjoł zogony²⁹ a na tym žimjoky a žimjoky byly ľacne, pječoky. No a ty pječoky to byly žimjoky, kjeré se dały do trumby a teš se to špyrkum poloło a dycky se namočil tyn žimjok do tej špyrky a posolił a tak se to jadło a bylo to modz dobre.

²⁷ prase

²⁸ brambor

²⁹ záhony

(Ještě něco dalšího se dělalo z brambor?)

Ze žimjokuv se robila bulčunka, no bramboračka, tu se mluviło bulčunka, jako falešno polifka, no ale žimjoky to tu byla zakladni potravina...tady že. Teš se chlupate gaľuški³⁰ ze žimjokuf robily. To se dovo puľka vařunych, puľka surovych žimjokuf. Teš se to špyrkum poleje, tak to se tu teš robilo.

No a potym jak přišlo jaro, tak přišly Velikonoce a to se tu pjkly šoldry. Šoldra, to je kynute řesto, tu se mluvi vyrušane a je to filovane³¹, zaz mjnysym, buď vjepřovym, anebo vyznunym, mjynso se tam do, zapječe se to a je to, tu je krajove jodlo ty šoldry.

No a teš se čynsto tu robiľ bigus. Bigus, to je polyfka, kjero je gynsto, dovo se tam kapusta, to je zelí, tu se mluvi kapusta na zelí a dovo se tam zas vyznune mjynso, vjepřove mjynso a je to takové – na spusob boršče to je. No a teš se tu robila śćyrka, śćyrka to je staré sleské jidlo To se robila: do mlyka se dovajum taky konsky s krupice a z vajca, taky nočky se zrobjum.

No a dova se tam cukjer a tak se to ji.

(Takže to je sladké?)

Je to slatke jidlo.

No a potym se tu teš robily židy, a ty židy, to sum vlastně stryky, kjeré se ňepečou na brutfaňe...

(Brutfana je pekáč)

Pekáč nebo pánef taky se da řict. Ale pječum se přímo na blaše, na šinkach.

(Co to je ta...?)

To je plotna.

A pláty na plotně, to sum šinky. To se rospolum a do tego se to dovo, na to.

A bes tuku to jako je...Tu se tug mluvi šmolec. To je vlastně sádlo či stopeny špek.

No a d'eačka gdyš goňily na polu nebo kdyš pasly krovy za starych časuf, tag mjaľy chleba, tyn chleba pomazany šmolcym. To bylo takove hlavni jodlo a teš haviř, jak šel na šichte, tag jot chleba ze šmolcym a ku tymu bjoľum kave. To mjeľ vždycky f takove bandasce a jechoľ na kole na šachte nebo šel pješky a to mjeľ jako na sfačyne. A jak přišel rano ze šichty, třeba šel na nočnum, tag jod vaječyne³², ta vaječyna se tu robila teš ze špyrkum, bo tu mjeľ každý kury,

³⁰ knedlíky ze syrových brambor

³¹ plněné

³² míchaná vejce

tag vajec bylo došć. A na jaře f kvjetnu se robila ta vaječyna venku, bo to tu byl zvyk, tak se robily ty vaječyny a to bylo takove... prost'e jakoby sout'ežeňi, gdo mjeľ vjynco vajec a lepše vajca na te vaječyne.

No a potym jag byly Vanoce, tak se robila bryja. Bryja, to je tutejše vanočňi jodlo, ale robila se i v roce a je to slotko močka³³, kjero se robila ze sušunych šlivek, rozynek a eš'e se tam mogly dad grušky. No a daľa se tam muňka no, a zroabila se takovo...a zahusťilo se to, taky gynste teš to bylo a tak se to jadlo. No a kořyňi se do tego dovalo: hřebiček, badyán - to se tam dovalo. A co se ješ'e tu jadlo? No na švjynta³⁴ se pjykla štrucla, to je vanočka. To se robilo dycky, no a ve Vilije³⁵ na stole nešmjały chybjet' fazole, grošek... to se šicko uvařilo, šicko se to na ten stuľ daľo a žimjočony salot se robiľ, ale bez majonezy, to aš teras se uš tu robi z majonézou, ale ješ'e za pjyrši republiky se robiľ bez majonezy a šicky ty drugy toho jodla mušaly byt na stole.

No a jag byly ty svjinta a kjero gospodyňka byla bogatšo, tag robila ptyše a to je taky pječivo, kjery se robi z otpalovanego řasta a filuje se to dobrym kremym z masla a pudingu. A tu se tomu mľuvi ptyše, česky vjetrňičky.

A to by tag bylo šicko, co jo se tak spominum.

³³ omáčka

³⁴ na Vánoce

³⁵ na Štědrý den

PŘÍLOHA 3

Malý slovníček k textu:

Pro lepší orientaci připojuji malý slovníček výrazů použitých v textu. Abych zjistila, jestli tato slova zná i nejmladší generace, ptala jsem se u jednotlivých hesel informátorky P. S., zda slovu rozumí (R), používá ho (P) nebo ho nezná (N).

Seznam zkratk:

N	nezná (P. S., r. 1984)
n.	neutrum
num.	číslovka
P	používá (P. S., r. 1984)
pl.	plurál
plt.	plurale tantum, jméno pomnožné rozumí, ale nepoužívá (P. S., r. 1984)
R	
sg.	singulár
sgt.	singulare tantum, jméno hromadné

bajc	-u, m.	nálev	N
becok	-u, m.	fazol	P
bigus	-u, m.	boršč	N
blacha	-y, f.	plotna	N
bogatšo	adj., f.	bohatší	R

bravek	-a, m.	prase	P
brutfana	-y, f.	pánev, pekáč	P
bryja	-e, f.	sladká omáčka	N
bulčunka	-y, f.	levná bramborová polévka	N
cukjer	-u, m.	cukr	R
čynsto	adv.	často	R
drugy	num.	druhý	R
dycky	adv.	vždycky	P
filovać	ned.	plnit	R
filovane	adj., n.	plněné	R
goňić na polu	spoj.	běhat venku	R
gruška	-y, f.	hruška	R
gynsty	adj., m.	hustý	R
hambalek	-u, m.	kůl	N
chlupate galuški	spoj.	knedlíky ze syrových brambor	P
jodlo	-a, n.	jídlo	R
kapusta	-y, f.	zelí	P
kořiňi	plt., -i, n.	koření	R
kura	-y, f.	slepice	P
mjynso	-a, n.	maso	R
mlyko	-a, n.	mléko	R

močka	-y, f.	omáčka	P
pjyrši	num.	první	P
pječok	-u, m.	pečený brambor	P
polifka	-y, f.	polévka	P
postrugat	ned.	postrouhat	R
ptyše	pl., -i, f.	větrníčky	P
robić	dok.	dělám	P
ścyrka	-y, f.	škubánky	N
ślifka	-y, f.	švestka	P
stryk	-u, m.	placka ze syrových brambor	P
śvjynta	plt.	Vánoce	R
śicko	zájm.	všechno	P
śinky	pl., -nek, f.	pláty na plotně	N
śmolec	-a, m.	tuk, sádlo	N
śoldra	-y, f.	velikonoční plněná veka	P
špyrka	-y, f.	uzené maso, špek	P
štrucla	-y, f.	vánočka	N
ťasto	-a, n.	těsto	R
teraz	adv.	teď	P
troky	plt., -u, m.	necky	P
trumba	-y, f.	trouba	R

vajce	-a, n.	vejce	P
vaječyna	-y, f.	míchaná vejce	P
Vilije	plt., -i, f.	Vánoce	R
vjyncy	num.	více	R
vyznyňi	-i, n.	uzení	R
vyrušane	adj., n.	vykynuté	R
vyvunzune	adj.	vyuzené	R
vyvynd'ic	dok.	vyudit	R
zogon	-u, m.	záhon	R
zympt	-u, m.	hořčice	N
žid	-u, m.	placka z brambor pečená přímo na plotně	N
žimjočony			
salot	žimjočnego saľotu	bramborový salát	R
žimjok	-u, m.	brambor	R